

ODABIR BILJNOG MATERIJALA U POVIJESTI KRAJOBRAZA

PLANTS SELECTION IN THE HISTORY OF LANDSCAPE DESIGN

M. Dobrilović

SAŽETAK

Prilog sadrži kratak historijski prikaz upotrebe biljnog materijala u različitim stilskim razdobljima krajobraznog uređenja. Razmotrene su stilske karakteristike doba i iznesene su mjere za odabir bilja s obzirom na vizualne karakteristike stilski značajnih biljnih elemenata. Priopćene su tipične biljne vrste koje su sadili u različitim stilskim razdobljima.

Ključne riječi: povijest, oblikovanje krajobraza, stilska razdoblja, biljne vrste

ABSTRACT

This paper comprises a short historic review of plants used in different periods of landscape design. Style characteristics and references for the selection of plants are discussed. The selection derives from visual characteristics of vegetation elements. Plant lists are made for each garden style.

Key words: history, landscape architecture, garden styles, plant species

UVOD

Dobro poznavanje upotrebe biljnog materijala u povijesti perivoja korisno je i u današnje vrijeme. Principi izgradnje hortikulturnih artefakta isti su, samo je repertuar upotrebe nešto širi. Vidne karakteristike biljnih vrsta (veličina, oblik, habitus, tekstura i boja) često su bitan kriterij izbora danas kao i nekad.

Krajobrazni radovi potječu iz materijala, koji ima vlastito značenje. Biljka stvara kod promatrača poseban estetski osjećaj, pruža zadovoljstvo svojim izgledom. Stvaranje novih oblika iz takvog materijala najteža je zadaća. Vrtna umjetnost je zato jedina koja upotrebljava živo i prirodno gradivo. U tome je i razlika drugih umjetnosti.

Vidne karakteristike bilja determiniraju genotip i okolina. Zato je teško opredijeliti se za konačnu sliku biljke koju smo zamislili vrstom. Bitno je, da se kod biranja biljnih vrsta karakteristike koje potječu iz okoline smatraju jednako važnima.

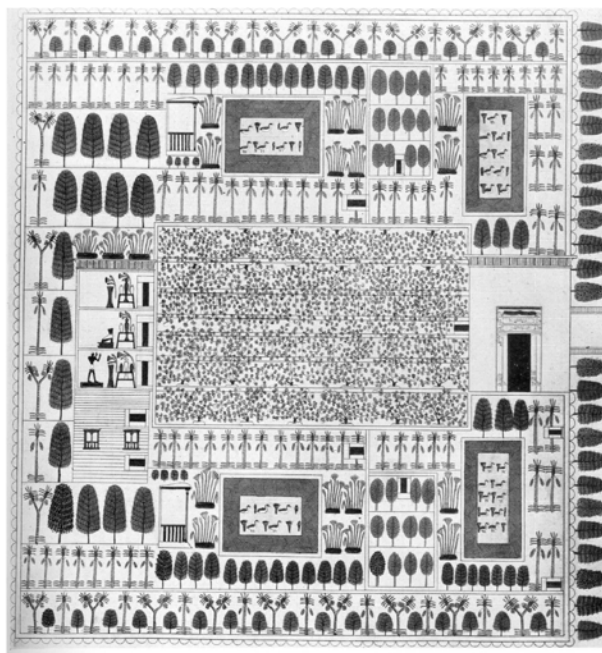
Zanimljivo je promatrati povijest perivoja kroz prizmu upotrebe biljnog materijala. Bitno pitanje bilo je kako postići poseban prostorni učinak, s kojim biljnim vrstama i na koji način.

EGIPAT I ANTIKA

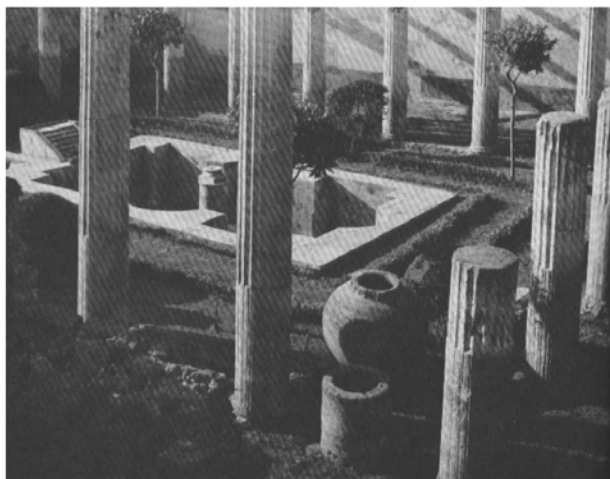
Pored pronalaska čiste ravne plohe, jedna od prvih krajobraznih formacija bio je drvored. Na slikama starih Egipćana prikazivani su geometrijski perivoji s vodenim motivima. Geometrijska značajka posljedica je štednje vode, gubitak vode bio je manji kad su ju dovodili najkraćim putevima – ispravnim kanalima. Uz kanale sadili su bilje, koje su kasnije uzastopno raspoređivali i u zadnjoj fazi izvršili i redukciju biljnih vrsta. Tako su nastali prvi drvoredi. Upotrijebili su biljne vrste koje imaju vidljive karakteristike (ravno drveće i kuglast ili stožast oblik kruna).

U antici su perivoji imali geometrijski oblik. Zato su biljne vrste imale često geometrijske oblike i pravilne habituse primjerene za izgradnju drvoreda i takozvanih *quincunx*-a. U to doba nastala je i umjetnost obrezivanja biljaka (*opus topiarum*). Tome su odgovarale vrste fine teksture lišća i one koje su dobro podnosile često obrezivanje (*Myrtus communis*, *Laurus nobilis*, *Taxus baccata*). Pliny u svojoj knjizi *The Natural History* opisuje, kao najčešće upotrebljavano vrstu, platanu (*Platanus orientalis*), a kao vrste prikladne za obrezivanje *Cypressus sempervirens*, *Laurus nobilis*, *Buxus sempervirens*, *Hedera helix*, *Myrtus communis*.

Za poticanje boje u perivoju sadili su ruže, oleandre i različite lukovice (Berall, 1978: 31).

Slika 1. Vrt u Tebi, 1400 p.n.e. (Cliford, 1962:33)

Slika 2. Peristil i viridarium u kući Meleagree, Pompeji (Berrall, 1978:48)

SREDNJI VIJEK

S propasti antike došla su za umjetnost jednolika i neplodna vremena. Vrtna djelatnost bila je ometena vanjskim neprijateljima, pa se zato razvila samo u unutrašnjosti dvorišta samostana i dvoraca. Srednjovjekovno dvorište bilo je podijeljeno putevima na četiri plohe zasađene bršljanom ili je na njima bila trava. U središtu bio je bunar, ponekad je ulogu centralnog motiva preuzela i biljka sa simboličnim osobinama. Kao primjer poznata je upotreba junipera (*Juniperus sabina*) koji je istjerivao zle duhove. Ispred crkve, koja je bila često uz samostan, nalazio se veći otvoreni prostor. Označavalo ga je nešto krupnije drvo (najčešće lipa), koje je imalo ulogu orijentira i mjesto druženja vjernika. Obavezno je uz samostan bio i *paradizo*, koji je imao estetsko značenje. Zasađen je bio sa voćnim vrstama, a imao je i vodeni motiv sa simboličnim značenjem očistiti dušu pred ulazom u sveti prostor. Kod samostanske varijante srednjovjekovnog perivoja prostorni koncept bio je determiniran zgradama, biljni materijal samo je pratilac i nema toliko prostornoznačajnih karakteristika. Biljke su samo popunile unutrašnjost dijelova vrta odijeljenja (povrtni, voćni biljni dio). Mjere za izbor biljnih vrsta odnosile su se na upotrebu biljaka, manje na morfološke karakteristike. Društvene okolnosti nisu podržavale estetske funkcije perivoja, bitnije su bile utilitarne funkcije (Dobrilović, 2002).

Slika 3. Villa Lante (Bagnaia kod Viterba, Italija)

RENEŠANSA

Zatvorena srednjovjekovna dvorišta, koja su čuvala čovjeka od vanjskog svijeta u renesansi nisu više odgovarala novim društvenim idejama. Čovjek kao središte univerzuma tražio je u mislima kao i u kompozicijskom načinu kompleksniju okolinu. U to doba nastali su svi krajobrazni oblici, koji su u sljedećim umjetničko-povijesnim razdobljima doživljavali male razlike. Najbitnije pri upotrebi ukrasnog bilja u renesansi bila je izgradnja perivoja na osnovi ostvarivanja tektonskih naglasaka. Osnovni naglasak bio je između ravnih horizontalnih tratinskih ploha i vertikalnih volumena drveća ili vodoskoka.

Slika 4. Vrt uz vilu Farnese u Capraroli (Caprarola, Viterbo, Italija)

Istovremeno pojavljivali su se i akcenti između svijetla i tame. Tako su bile travne plohe osnova za svijetlo a visoke vertikalne šišanog drveća osnova za tamne elemente.

Slika 5. Parter oranževaca u parku vile Castello (Firenca, Italija)

A sada nešto o mjerama za izbor bilja u renesansi. Biljke su bile zanimljive samo u vidu poticanja novih oblika. Osnovni ili primarni oblik vrste nije bio važan, nego samo pogodnost biljke za preoblikovanje u nove forme. Ako promatramo renesansni parter iz daleka, teško ćemo odrediti biljnu vrstu. Ako se još nešto više udaljimo u pitanju je i to, da li je parter izrađen iz biljnog materijala ili nekog drugog građevinskog materijala. Ove činjenice pokazuju generalizaciju biljnog materijala, koji je pod utjecajem apstrakcije dosegnuo denaturalizaciju do posljednjih granica (Dobrilović, 2002).

Važna morfološka karakteristika biljnih vrsta u renesansi bio je habitus. Biljke primjerene za orezivanje trebale su biti kompaktne, dobrog uzrasta, s tankim i podjednakim izdancima. Najčešće su odabirali između zimzelenih vrsta koje su dobro podnosile obrezivanje. To su bili *Buxus sempervirens*, *Taxus baccata*, *Laurus nobilis*, *Myrtus communis*, *Ilex aquifolium*, *Quercus* sp..... Tektonski efekt postizali su s drvenim vrstama u obliku stupa (*Cypressus sempervirens*) ili točke (*Pinus pinea*).

Za renesansni perivoj značajna je bezbojnost odnosno monokromija. Ali talijanski se ukus nije mogao sasvim odreći ljubavi prema cvijeću. U perivojima srednje društvene klase česti su bili predjeli zasađeni ružama, irisom, lavandom, sadili su čak i hijacinte, primule, ljubičice i balzamik (Berall, 1978:112). Boju u perivoju su stvarali i s citrusima, koje su sadili u glinene posude. Pa čak i atrakcija kao što je citrus bila je u renesansnom perivoju sastavni dio linije partera.

Biljke su pored arhitekturne uloge imale i znanstvenu vrijednost. Kao laboratorijski materijal uključili su ih u systemske nasade pored poznatih univerzitetskih središta.

S introdukcijom egzota i porastom izmjenjivanja biljnih vrsta, bogati su vlasnici pokazivali svoju društvenu ulogu i time što su imali u svojim perivojima tako zvane *wunderkammern* ili sobe čudesa, gdje su bile pokazivane nove strane biljne vrste.

BAROK

Za barok je značajno, kao i za renesansu, da pojedina biljna vrsta nije nastupala kao pojedinačni element. Glavnu ulogu imao je prostor odnosno prostran perivoj kojim su vlasnici iskazivali svoju snagu. Uloga biljnih vrsta

bila je prostornoznačajna, više nego ikad prije u povijesti krajobraza. Važna je bila njena pogodnost za poticanje novih forma (Ogrin, 1993).

Osnovan krajobrazni element u baroku bila je ploha (vodena, biljna ili pijeskovita). Između vegetacijskih ploha najbitnije bile su travne plohe, koje su bile obrubljene linijama pušpana. Vertikalne plohe izrađene su bile od obrezivanih stabala, pa su zato upotrijebili platanu, lipu, hrast ili grab.

Barok je počeo upotrebom lavande i ostalih biljaka (*Origanum majorana*, *Mentha* sp., *Thymus* sp.) koje su kasnije zamijenili pušpanom. Za razliku od renesanse, u baroku bila je važna boja. Između cvjetnih vrsta poznate su bile *Viola* sp., *Campanula* sp., *Primula* sp., *Paeonia* sp., *Callendula* sp. (Berall, 1978).

Za kasni barok značajno je opuštanje vertikalna i totalna denaturalizacija biljnog materijala. Tako su često unutrašnjost partera umjesto biljnih vrsta, koje su sadili zbog boje cvijeta, zamjenivali anorganskim materijalom kao što su glina, šljunak, ugljen. Tu možemo spomenuti značajnu ulogu morfoloških osobina biljnih vrsta u postupku njihovog odabira. Tako nisu važne njihove vlastite osobine, nego samo vizualni učinak upotrijebljenog materijala u prostoru.

Cvijete koje je bilo u srednjovjekovnim perivojima tako poželjan element, u baroku i renesansi imao je marginalnu ulogu. Sadili su ih u odvojenim dijelovima takozvanim *bouquetieri* ili parteru zvanim *parter fleuriste*. Često su uzgajali vrste kao što su *Fritillaria meleagris*, *Tulipa* sp., *Hyacinthus* sp., *Crocus* sp., *Colchicum ornithogalum*, *Narcissus* sp., *Lilium martagon*, *Cyclamen* sp., *Anemone* sp., *Ranunculus* sp., *Primula* sp., *Fraxinella* sp., *Papaver* sp., *Pelargonium* sp., *Heleborus niger*, *Rosa damascena*, *Rosa galica*. Za barok značajan je i uzgoj bilja u posudi, ali samo zbog stvaranja perivojne simetrije (Dobrilović, 2002).

Engleska

Za engleski stil, što ga je osnovao Lancelot Brown, značajna je upotreba čistih krajobraznih elemenata kao što su valovito tratinsko zemljište, vodne plohe, snažne grupe drveća i visoki rubovi vegetacije. Brownova kompozicija osnovana je na ritmu izmjenjivanja organskih linija i kontrasta između svjetlih tratinskih i vodenih ploha i tamnih drvenih grupa (Ogrin, 1993).

Slika 6. Parter Versailles (Versailles, Francuska)

Slika 7. Upotreba drvenih grupa (Petworth i Temple Newsam) (Ogrin, 1993:156)

Za stvaranje tektonski akcenata na širokim tratinskim plohama odabirali su drvene vrste kao *Fagus sylvatica*, *Quercus* sp, *Aesculus hippocastanum* (Ogrin, 1993:132). Uspravne i vertikalne krune drveća omogućavale su drvenim grupama kompaktnost. U čistom engleskom slogu boja morfološka osobina nije bila važna. Akcente su stvarali između razlike tamno - svjetlo. Nešto kasnije, kad je počeo pitoreskni slog, važne su postale tekstura i boja bilja.

Porast zanimanja za strane biljne vrste odrazio se i u perivojnoj kulturi. Postojećim perivojima dodate su egzote koje su promijenile značenje engleskih perivoja. Individualnost biljke postala je značajna osobina odnosno mjera za odabir biljnih vrsta.

LITERATURA

- Berall J.** 1978. The Garden – An illustrated history. New York, Penguin Books: 388 str.
- Brickell C.** 1996. A-Z Encyclopedia of garden plants. London, Dorling Kindersley: 1080 str.
- Butina M.** 2000. Mala likovna teorija. Ljubljana, DEBORA: 173 str.
- Clifford D.** 1962. A History of garden design. London, Faber and Faber: 232 str.
- Dobrilovič M.** 2002. Začetki uvajanja tujerodnih rastlinskih vrst in njihov vpliv na vrtno oblikovanje na Slovenskem. mag. delo, Ljubljana BF, Oddelek za krajinsko arhitekturo: 103 str.
- Hackett B.** 1979. Planting Design. London, E.& F.N. Spon Limited: 174 str.
- Huntington L., Stevens D., Key R.** 1994. Garden Design. London, Cassel Paper Back, Cassell and co.: 235 str.
- Itten J.** 1975. Design and Form, The Basic Course at the Bauhaus. London, Thames and Hudson: 135 str.
- Ogrin D.** 1993. Vrtna umetnost sveta. Ljubljana, Pudon, EWO: 400 str.
- Ogrin D.** 1996. Teorija krajinskega oblikovanja: sinopsis predavanj. Ljubljana, biotehniška fakulteta (gradivo razdeleženo na predvanjih)
- Robinson N.** 1992. The Planting Design Handbook. Cambridge, The Univesity Press: 271 str.

Adresa autora – Authors' addresses
mag. Marko Dobrilovič
Univerza v Ljubljani
Biotehniška fakulteta
Oddelek za krajinsko arhitekturo
Jamnikarjeva 101
Ljubljana

Primljeno – Received:
11. 03. 2005.